

VERLAN PAHVITEHTAAN JA PENTTILÄN SAHAN TEHDASYHTEISÖT

Tuija Mikkonen

Ahvenisto, Inkeri: *Tehdas yhdistää ja erottaa Verlassa 1880-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 2008.

Kortelainen, Kaisu: *Penttilän sahayhteisö ja työläisyys. Muistitietotutkimus*. SKS, Helsinki, 2008.

Puunjalostusteollisuuden supistaminen ja toimialan globaalit rakenteelliset muutokset ovat viime aikoina ravistelleet teollisuuspaikkakuntia niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Vuonna 1964 toimintansa lopettanut Verlan pahvitehdas ja 1988 suljettu Penttilän saha kuuluivat aiempiin alan rationalisointikausiin. Verlassa toimii nyt tehdasmuseo ja alue nimettiin vuonna 1996 Unescon Maailmanperintölistalle. Samana vuonna Penttilän sahan rakennukset paloivat suojeluprosessin ollessa kesken. Alueelle suunnitellaan nyt asuntoaluetta.

Teollisuusprosessien, tehdasrakennusten ja työn dokumentointi ja tutkiminen ovat tänä päivänä entistä ajankohtaisempia. Kulttuurihistorioitsija Inkeri Ahvenisto ja perinteentutkija Kaisu Kortelainen ovat tuoneet omat lisänsä teollisuusyhteisötutkimuksen tieteelliseen kenttään. Kortelainen tarkastelee tutkimuksessaan Joensuussa sijainneen Penttilän sahan työläisyhteisöä muistitietoaineiston pohjalta, kun taas Ahvenisto tutkii Jaalan ja Valkealan kuntien rajalla sijainnutta – nykyisin Kouvolan kaupunkiin kuuluvaa – Verlan tehdasyhteisöä yhdistäen asiakirja-aineis-

toja muistitietoon. Tutkimukset valmistuivat lähes samanaikaisesti ja molemmat väitöskirjat ovat tekijöidensä pitkäaikaisen työn tuloksia.

Ahveniston ja Kortelaisen tutkimuksia on hedelmällistä lukea rinnakkain. Vaikka molemmat tutkivat puunjalostusteollisuuden tehdasyhteisöjä, eroavat tutkimusotteet merkittävästi. Ahveniston Verla-tutkimus sijoittuu selkeästi historian tutkimustraditioon, kun taas Kortelainen keskittyy muistitietotutkimuksen menetelmien kehittelyyn. Hänelle fyysinen kohde jää häilyväksi vesileimaksi työntekijöiden piirtäessä tarinoiltaan kuvia yhteisöstään.

TEHDAS YHDISTI JA EROTTI

Inkeri Ahveniston yli 500-sivuinen kirja kysyy lukijaltaan kestävyyttä. Lukukohtaiset johdannot ja yhteenvedot helpottavat tosin tekstin omaksumista. Teos on paitsi tekijänsä väitöskirja myös tehty palvelemaan laajempaa yleisöä – ennen kaikkea verlalaisia. Kirjoittaja tarjoaa teoksensa lukuja itsenäisinä kokonaisuuksina, mutta paljastaa kuitenkin myöhemmin historiantutkijan sisäänrakennetun tavoitteen (eheän) kertomuksen rakentamisesta.

Ahveniston tutkimus liittyy useiden tieteenalojen traditioihin kiinnittyen kuitenkin ensisijaisesti aikaan ja paikkaan sidottuna mikrohistorialliseen tehdasyhdyskuntatutkimukseen. Keskeisenä tavoitteena on tehtaan yhdyskunnan elinkaaren kuvaaminen ja työnantajapolitiikan, yhteisyyden ja erillisyyden kehitys paikkakunnalla.

Tutkimus pohjautuu arkistolähteisiin ja haastatteluaineistoon. Asiakirja-aineiston tarjoama tieto pohjustaa tehdasyhteisön toimintatapojen kuvailua. Haastattelut puolestaan kuvaavat yksittäisten ihmisten erilaisia tulkintoja menneisyydestä. Haastatteluaineisto koostuu Henri Nordbergin haastatteluista vuosilta 1972 ja 1973 ja tut-

kijan itsensä vuosina 1997–2005 tekemistä haastatteluista.

Teos etenee temaattisesti esitellen ensin Verlan tehdasyhdyskunnan muodostumista fyysisenä kokonaisuutena seuraten sen kehitystä tehtaan perustamisesta sen sulkemiseen. Asukkaiden äänen annetaan kuulua tutkijan selvittäessä verlalaisten juuria ja suhteita ulkomaailmaan. Sen jälkeen esitellään tehdastyötä arjen ja yhteisyyden määrittämisessä. Teoksen kolme seuraavaa lukua käsittelevät tehdasyhdyskuntaa muuttavia ja sääteleviä tapahtumia.

Tutkimus pyrkii arjen kuvausten kautta hahmottamaan kuvaa konfliktien ja yhteisyyden näyttämöistä Verlassa käyden samalla läpi tehtaan ja koko yhteisön elinkaaren. Yrityksen harjoittama työnantajapolitiikka vaikutti merkittävästi yhteisyyden muodostumiseen, mutta myös työväenliikkeen kasvu, epäonnistunut työväen vallankumousyritys ja sitä seurannut hyvinvointikapitalismiin ja yhteisyyden rakentamiseen tähdännyt

työnantajapolitiikka olivat keskeisiä tekijöitä työläisyhteisön kehityksessä.

Fyysinen ympäristö rakennuksineen ja puutarhoineen tuki patruunan asemaa. Myös virkailijoilla ja työntekijöillä oli omien ryhmiensä yhteisyyttä tukevia fyysisiä rakenteita. Tehtaalla oli keskeinen sija yhteiskuntaluokkien muodostamisessa ja ylläpitämisessä ja yksilön paikka yhteisössä oli pitkälti ennalta määrätty. Yhteiskunnalliseen asemaan vaikuttivat lisäksi sukupuolen perusteella määrättyneet työtehtävät.

Mielenkiintoisin osa Ahveniston tutkimusta on työn tulkitseminen yhdistävänä ja erottavana tekijänä. Tehdastyö tuki yhteisyyden syntyä, mutta myös edisti kilpailua ja raja-aitojen muodostumista työntekijöiden välille.

Vuoden 1918 tapahtumat oli Verlassa unohdettu ja peitetty idyllisen yhteisökuvan alle, vaikka sotatapahtumat koettelivat Valkealaa verisesti. Tapahtumat jakoivat yhteisön. Jakautumista lieventääkseen teh-

Tehtaan työläisiä Verlan voimala-
työmaalla 1950-luvun alussa. Kuva:
Museoviraston kuva-arkisto.

das tuki yhtei(näi)syyttä mm. rakentamalla seuratalon. Näin pyrittiin peittämään ristiriitoja. Tehdas-yhtiölle yhteisyys oli kuitenkin selkeästi porvarisväritteistä. Ulospäin tarjottiin kuvaa yhteisyydestä, mikä ei kuitenkaan täysin vastannut arkea ja menneisyyden vaihteita.

PENTTILÄN SAHAYHTEISÖ RAKENTUU TYÖLÄISTEN MIELIKUVISTA

Kaisu Kortelainen ei pyri hahmottamaan Penttilän sahan työläisyhteisölle yhtä yhteinäistä muotoa, vaan löytää haastateltujen kertomuksista erilaisia näkemyksiä menneestä. Hän kysyy, millaiseksi sahan työntekijät hahmottavat työläisyhteisönsä ja miten työläisyhteisö syntyy työläisten mielisä? Hän kuvaa muisteltua ja siis tavallaan kuviteltua yhteisöä.

Kortelaisen työ on, kuten teoksen alaotsikkokin toteaa, muistitietotutkimusta. Tutkimusote on etnografinen diskurssitutkimuksen toimiessa tieteellisenä viitekehyksenä. Kortelaisen vahvuus on muistitiedon käytön ulottuvuuksien kehittäminen mm. yhdistämällä luovasti erilaisia aineistoja.

Tutkimusaineistoinaan Kortelainen on käyttänyt suullista muistelukerrontaa, mutta muistelukerronnan traditiolle uutena aineis-

Penttilän sahan tukkilammikkoa pakkasuurussa vuonna 1954. Pohjois-Karjalan museon valokuva-arkisto. Kuva: Eino Jokinen.

tokokonaisuutena Kortelainen nostaa valokuvat ja kartat haastattelujen ohelle tasavertaisena lähdemateriaalina. Taustatietoinaan Kortelainen on tukeutunut Terho A. Könösen vuonna 1971 julkaisemaan Penttilän sahan 100-vuotishistoriikki, sahan henkilökuntalehtiin ja muuhun kirjallisuuteen.

Tutkimuksen keskeisinä teemoina ovat ajassa kerrostunut paikka ja tämän muistellun paikan kuvaaminen. Tarkemman analysoinnin kohteena on työläisyyden heijastuminen suhteessa paikkaan kolmen eri kuvauksen välityksellä: Väinö Lihavaisen teksteissä, Eino Jokisen valokuvissa ja Olavi Karttusen piirtämissä kartoissa.

Työn etenemisen myötä haastattelujen lisäksi tutkimusaineistoksi valikoituvat myös valokuvat, joita ensin käytettiin muistamisen apuvälineinä ja sittemmin itsenäisinä lähteinä. Kortelainen analysoi tutkimuksessaan myös kuvien tulkintatapah-tumia. Eino Jokisen vuonna 1988 ottamat valokuvat toimintaansa päättävästä sahasta

muodostivatkin keskeisen tutkimuslähteen. Lisäksi muistitietoon pohjautuvia karttoja analysoitiin lähdeaineistona. Kortelainen pohti myös haastatteluissa esille tulleiden aistihavaintojen ja näihin liittyvän aistimuis-tin analysointia, mutta niiden taltioiminen osoittautui kuitenkin mahdottomaksi.

Kaisu Kortelaisen tutkimuksen pääky-symykseksi muotoutui, miten sahalta työskennelleet ja tehtaan asuinalueilla asuneet ihmiset muistelevat elämäänsä tehdasyhteisössä. Miten ja millaiseksi he tuottavat yhteisöä sekä työläisyyttä muistoissaan ja kerronnassaan? Miten he kokevat eletyn tilan? Perinteentutkijalle muistitieto on totta, toisin kuin tiukasti historiantutkimuksen traditiossa pitäytyvälle tutkijalle. Kortelainen jopa väittää historiatiedon kahlitsevan muistitiedon tulkintaa.

Kortelaisen työn vahvuus on työläisyyden tuominen arjen tasolle. Hän osoittaa kertomusten välityksellä, kuinka yhteisö muotoutuu eri toimijoille erilaisena. Penttilän arjessa työläisyys ilmeni mm. koulu-laisten pukeutumisessa ja paikoissa, missä liikuttiin.

TEHDASYHTEISÖT PEILAUTUVAT ERI-LAISINA ERI TUTKIMUSMENETELMILLÄ

Tehdasyhdyskuntatutkimus on perinteisesti keskittynyt teollisen tuotantotoiminnan ja taloudellisen kehityksen hahmottaman virran kuljettavaksi. Inkeri Ahvenisto pyrkii haastatteluaineistolla tuomaan monisärmäisyyttä asiakirja-aineiston muodostamaan kertomukseen. Kaisu Kortelaisen tutkimuksessa huomio kiinnittyy tutkimusmenetelmien kehittelyyn, ei niinkään itse työläisyhteisöön. Toki tutkimusprosessin analysoinnista välittyy myös kuva työläisyhteisöstä, mutta mitään suurta tarinaa siitä ei synny – eikä luonnollisesti kuulu syntyäkään lähtökohdat huomioonottaen.

Fyysisen ympäristön hävittyä tai muuttua – kuten Penttilässä palon myötä tapahtui – muistitieto säilyy niin kauan kuin sitä kantavat ihmisetkin. Muistelemineen on todellisuuden tulkintaa samalla tavoin kuin asiakirjojenkin välittämä kuva menneestä. Ahveniston ja Kortelaisen tutkimukset osoittavat mielenkiintoisella tavalla paradigmojen erot, mutta avaavat myös mahdollisuuden rajoja ylittävään tieteelliseen keskusteluun.

Kaisu Kortelaisen ja Inkeri Ahveniston tutkimukset osoittavat kumpikin vahvasti omalla tavallaan työläisyhteisötutkimuksen elinvoimaisuuden ja tarpeellisuuden, mutta onko alalla uusia tulokkaita? Mitä on tämän päivän työläisyys ja työläisyhteisöt? Miten yhteisöllisyys rakentuu nykyään? Mikä on työnantajan rooli yhteis(öllis)yyden rakentumisessa? Näihin kysymyksiin toivoisin nuorten tutkijoiden tarttuvan.

FT, KTM Tuija Mikkonen (tuija.mikkonen@nba.fi) on erikoistunut teollisuusperintöön ja kulttuuriympäristökysymyksiin. Hän toimii intendenttinä Museo-viraston rakennushistorian osastolla.